

Syntax próz Bohumila Hrabala

Šárka Zikánová, Ústav českého jazyka a teorie komunikace, UK FF

Tématem diplomové práce kol. Hobstové je diachronní analýza syntaktických rysů vybraných próz Bohumila Hrabala, a to částečně z kvantitativního hlediska, částečně z popisného hlediska typologického. Volba kvantitativní charakteristiky umožňuje autorce dobře navázat na českou lingvistickou tradici, totiž na postupy M. Těšitelové a jejího pracovního kolektivu.

Jazykový materiál práce byl vybrán pečlivě s ohledem na to, aby reprezentoval tři období Hrabalovy tvorby; jako zástupce pro každé období byl vybrán jeden soubor prozaických textů, vždy o délce cca 3 tisíce slov. Autorka si poněkud zkomplikovala argumentaci pro volbu textů, když všechny zvolené prózy označuje za povídky (Perlička na dně, Slavnosti sněženek, Listopadový uragán); přitom, jak sama uvádí na s. 16, rezignuje na jiné rysy povídky než rozsah. Snad by tedy bylo vhodnější mluvit o krátkých Hrabalových prózách.

Po metodologické stránce postupuje kol. Hobstová dvěma způsoby: jednak provádí statistickou analýzu po vzoru M. Těšitelové, při níž zkoumá u textů v různých obdobích např. délku vět, poměr věty jednoduché a složené větného celku, složitost větných struktur, zastoupení vět hlavních a vedlejších ad.; dále se zabývá tzv. „jevů nepostihnutelnými statistickou analýzou“, přičemž věnuje pozornost typickým individuálním rysům Hrabalova slovosledu, způsobu užívání interpunkce v jeho prózách a syntaktickým jevům mluveného textu.

Závěry první části přesvědčivě ukazují, že se v mnoha hlediscích podstatně odlišuje Hrabalův styl první fáze (do počátku 70. let) od dvou následujících období, která se již mezi sebou neliší tak výrazně (70. a 80. léta, roky 1989–1993). Je třeba ocenit, že autorka zde zakládá svá tvrzení na statistických výzkumech. Pro tuto část práce vymezuje autorka pečlivě terminologický aparát, porovnává základní bohemistickou literaturu věnující se např. definici věty, větného ekvivalentu, věty jednočlenné apod. a volí vlastní řešení.

K této první části se vztahují dvě připomínky. V tab. 4 na s. 30 je uveden počet predikačních jednotek s nižším a vyšším počtem slov, než udává průměr (tj. než je udáno u Těšitelové a Mistríka). Jakou má tento údaj vypovídací hodnotu? Průměr je střední hodnota vypočítaná z mnoha výskytů – jaký má smysl porovnávat s ní jednotlivé výskyty? Vždyť i tento průměr může být vypočítán z predikačních jednotek s vyšším a nižším počtem slov. Podle mého názoru by mělo spíše smysl porovnávat průměr v referenční skupině (Těšitelová, Mistrík) s průměrem u zkoumaných textů.

Není také vždy jasné, zda se referenční údaje, s nimiž jsou Hrabalovy texty porovnávány, vztahují k češtině obecně, bez rozlišení na styly, nebo k uměleckému stylu (pak by vypovídací hodnota srovnání byla vyšší). To je patrné např. na s. 49, kde je uvedeno: „Údaje o frekvenci jednotlivých vedlejších vět ve funkčních stylech jsou poměrně ustálené a a při charakterizaci stylů současné češtiny se lze o tato data opírat. Nejčastěji se vyskytují věty přívlastkové (40 % – 50 %), dále pak vedlejší věty předmětné (16 % – 23 %)...“ Kde se nejčastěji vyskytují VV přívlastkové (40–50 %)? V uměleckém stylu? V češtině obecně? Proč se potom mluví v první větě o stylech?

V druhé části analýzy jsou popsány jevy, které autorka charakterizuje jako statisticky nepostihnutelné. Tato část obsahuje např. postřehy o zvláštním postavení příklonek, slovesných doplnění či užití objektivního a subjektivního slovosledu v Hrabalových textech; dále se věnuje charakteristickému Hrabalovu užívání interpunkce a jejímu vztahu k rytmickému členění toku textu.

K této druhé části se vztahuje více připomínek. Při vytváření teoretického východiska se zde autorka omezuje na naprosto základní literaturu, jejíž dostatečnost může být sporná. Např. při charakteristice současného slovosledu vychází, jak uvádí na s. 52, z MČ III a Češtiny – řeči a jazyka. V textu se pak sice odkazuje také na Knížku o slovosledu L. Uhlířové (s. 53), ale tyto tři tituly nevytvářejí dostatečné teoretické pozadí pro toho, kdo se chce zabývat slovosledem. Existuje bohatá bohemistická literatura věnovaná jednotlivým slovosledným činitelům (např. příklonky – Avgustinova, Oliva, Esvan, Ertl, Trávníček, Svoboda, Toman, Grepl; aktuální členění – Mathesius, Firbas, Svoboda, Sgall, Hajičová, Buráňová; dále Daneš, Uhlířová, Běličová). Není jistě možné všechny tyto autory v diplomové práci citovat a pečlivě srovnávat, rozhodně by se ale měli alespoň někteří z nich objevit v seznamu literatury. Naproti tomu Čeština – řeč a jazyk není základní a původní příručka o slovosledu, nýbrž do jisté míry kompilační učebnice pro zájemce o jazyk, na úrovni diplomové práce by se na takovou publikaci mělo odkazovat pouze po důkladném uvážení.

V nastínění základních rysů českého slovosledu se pak objevují některé věcné a formulační nepřesnosti. Např. na s. 52 se uvádí: „Podle základního pravidla stojí příklonky ve větě nezávislé za prvním přízvučným výrazem...“. Bylo by tu třeba dodat, jak se obvykle dodává: stojí-li však na prvním místě ve větě rozvitý větný člen nebo vedlejší věta, kladou se příklonky až za celý komplex prvního členu, který pak má více přízvučných částí (*Malý 'Karlík se dal do pláče.*), takto jde o přílišné zjednodušení. V charakteristice významového činitele (aktuálního členění) je řečeno: „členění [na téma a réma, Š. Z.] se zúčastňují všechny složky výpovědi – žádná nestojí mimo toto členění ani nezastává jinou funkci“ (s. 54). Přitom ale o dvě stránky dále (s. 56) se říká, že u Hrabala „klitika... odděluje tematickou část výpovědi a tranzit nebo tematickou a rematickou část výpovědi“ – termín tranzit nebyl definován, přímo odporuje výše uvedenému dichotomickému vymezení téma-réma, k němuž se autorka přihlásila. Na s. 54 se také uvádí: „AČ je sice hlavním slovosledným činitelem, nicméně ve větách souvislého textu nemusí vždy VD odpovídat výše zmíněným pravidlům... proto, že na AČ mohou mít vliv i výše zmíněné činitele [rytmický a gramatický, Š. Z.]“. Uvedené činitele však nemají vliv na AČ, (to zůstává pořád stejné, téma je tématem), nýbrž na slovosled. Slovosled a AČ není totéž; AČ je vedle gramatického a rytmického činitele třetí nezávislý faktor ovlivňující slovosled.

Jednotlivá pozorování o zvláštnostech Hrabalova slovosledu a interpunkce jsou obsahově zajímavá, nicméně na některých místech postrádají přesnější vysvětlení či popis pozorovaného jevu. V tomto ohledu je až příliš stručný autorčin odkaz na syntaktické rysy mluveného textu, které zachycuje O. Müllerová (s. 64, 73–75); bylo by patrně přínosné porovnávat Hrabalův úzus nejen se zjednodušeným modelem slovosledu psaného textu, ale podrobněji také se slovosledem textu mluveného.

Je pochopitelné, že není – vzhledem k obvyklému stupni náročnosti a rozsahu diplomové práce a běžného času pro její přípravu – v silách diplomantky vyhodnotit všechny jevy ze statistického hlediska. Avšak tento pochopitelný ústup od statistiky v druhé části práce není podložen právě šťastnými argumenty, bylo by lépe zvolit jiné. Autorka zde uvádí: „Lingvistická statistika je založena pouze na opozici výskyt – nevýskyt, nemá však prostředky na zachycení dalších důležitých souvislostí, jako např. příčiny výskytu / nevýskytu určitých jevů [sic, bez čárky, Š. Z.] nebo na jakou situaci je jejich výskyt / nevýskyt vázán. Některé jevy se totiž mohou objevovat v závislosti na syntaktickém systému češtiny, jiné se mohou lišit v závislosti na funkčním stylu nebo na autorském individuálním stylu. Například poměr věty jednoduché a větného celku je jiný v textu psaném řečí přímou a v textu psaném řečí nepřímou (viz dále). Je proto nezbytné brát tuto skutečnost v úvahu a uvědomit si, že je tu lingvistická statistika v určitém směru limitovaná.“ (s. 18) Popisované jevy však ve skutečnosti neomezují užití statistiky, pouze si vynucují práci s více (statistickými)

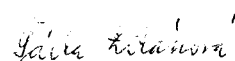
kategoriemi. Pokud se nabízí jako vhodné pracovat zvláště s řečí přímou a nepřímou, je možné sledovat výskyt určitého jevu zvláště v řeči přímé a nepřímé; podobně mohou být doklady klasifikovány mj. podle domnělých příčin a potom statisticky zhodnoceny v podskupinách. Naopak takováto statistická charakteristika může poukázat na typický souvýskyt dvou rysů u jednoho dokladu a lépe, průkazněji ho dokumentovat než intuitivní dohad. Tento argument tedy nemůže sloužit jako odůvodnění odstupu od statistických metod.

Práce má pěknou a přehlednou výstavbu i grafické zpracování; po jazykové stránce se v ní nejednou objevují nepřesná či neobratně formulovaná vyjádření (k příkladům nepřesností viz výše, k neobratným formulacím „musí se brát v úvahu zřetel na český jazykový systém – s. 17, „považovala jsem vlastní jména jako jednu jednotku“ – s. 17, „porušování slovosledných norem lze považovat za projev Hrabalova osobitého projevu“ – s. 77). Práce obsahuje také jisté pravopisné nedostatky a překlepy (např. psaní literárně historická, literárně teoretická – s. 8, čárka před který – s. 19, souřadící spojky – s. 38, čárka ve dvojici jak – tak – s. 11). Seznam literatury je vypracován pečlivě, chybí v něm odkaz na Hajičovou (1995), o níž se hovoří v textu.

Celkově práce kol. Hobstové splňuje požadavky kladené na diplomovou práci. Autorka jasně vymezila zpracovaný materiál, seznámila se s novými metodami lingvistické práce, přinesla ve své práci zajímavá a dobře podložená zjištění o vývoji Hrabalova stylu. V části práce jednoznačně definovala používané termíny. V druhé části, patrně spíše průzkumné, vychází z omezeného repertoáru odborné literatury, s menší pečlivostí formuluje svá východiska i zjištění; práce také obsahuje jisté argumentační, jazykové a formální nedostatky. Doporučuji diplomovou práci kol. Hobstové k obhajobě.

Navrhované hodnocení: velmi dobře

V Praze dne 16. 1. 2008

PhDr. Šárka Zikánová, PhD.